Bergþóra
Kristjánsdóttir

Uddannelsespolitik i nationalismens tegn

Aarhus Universitetsforlag

Uddannelsespolitik i nationalismens tegn

Bergþóra Kristjánsdóttir

Aarhus Universitetsforlag

Uddannelsespolitik i nationalismens tegn
© forfatteren og Aarhus Universitetsforlag 2018
Omslag: Trefold
Tilrettelægning sats og e-bogsproduktion: Narayana Press
Forlagsredaktion: Søren Hein Rasmussen
Bogen er sat med Minion Pro

ISBN 978 87 7184 729 1
ISSN 1904 2698

Asterisk nr. 15

Bogen er udgivet med støtte fra Aarhus Universitets Forskningsfond

Kopiering fra denne bog må kun finde sted på institutioner, der har indgået aftale med Copydan, og kun inden for de i aftalen nævnte rammer.

Aarhus Universitetsforlag
Finlandsgade 29
8200 Aarhus N
www.unipress.dk

FAGFÆLLE-
BEDØMT

Indhold

Forord 7

1. **Curriculum i et autoetnografisk perspektiv** 15
En reflekteret bekendelsesfortælling 17

2. **Curriculum som uddannelsespolitisk dokument** 25
Hvad er curriculum? 26
Fire rationaler 27
Dokumenter som analyseobjekter 32
Problem og problematisering 37
Begrebshistorie 43
Uddannelsespolitik i et kritisk perspektiv 50

3. **Curriculum som tekst** 57
At udføre tekstanalyser i praksis 62
Tre tekstfunktioner 67
Tekstanalyse af retten til skolegang på en distriktsskole 72
Fra tekst til diskursiv praksis 84

4. **Curriculum som diskursiv praksis** 93
Politiske beslutningers handlesammenhæng 94
Handlesammenhænge i undervisning i minoritetsmodersmål . . 99
Skolegang på en anden skole end distriktsskolen i et diakront perspektiv 109

5. **Curriculum som social praksis** 121
Curriculær nationalisme 122
Sprogtest og kropstegn som nationalismens magtakser 123

Sprog og navne som nationalismens identitetsbærende sociale kategorier 127
Sprogvalg og andethed som nationalismens kampplads 130
Danskhed på prøve 137

6. Curriculum som assimilation 151
Den politiske retoriks arsenik 155
Den curriculære assimilations pædagogiske konsekvenser 162
Uddannelseskrav til de professionelle i uddannelsessystemet . . . 165
Et landkort, der ikke passer til landskabet 183

Curriculum som kuriosum 187
Et Sabeltigercurriculum 187

Litteratur 192

Forord

Curriculum er et omdrejningspunkt i denne bog. Overordnet kan curriculum ses som et rettigheds- og ressourcekatalog, men også som fravær af rettigheder. Børn, unge og voksne gives ret til viden og dannelse gennem uddannelse, fx skoleelevers ret til at lære engelsk gennem hele skoleforløbet, i erkendelse af at det tager tid at lære et nyt sprog. Nyankomne medborgere: børn, unge og voksne, har ret til at lære majoritetssproget dansk, når de flytter til Danmark; til gengæld forventes et helt andet hastigt indlæringstempo, end de curriculære dokumenter om indlæring af fremmedsprog afsætter til dem, der har dansk som deres modersmål. Fravær af curriculære rettigheder refererer til det forhold, at curriculære dokumenter kan forskelsbehandle ved at gøre uret, fx ved at lægge forskelle i sprog- og læringssyn ned over mennesker med forskellig baggrund. Tilbud om sproglæring kan tage udgangspunkt i vilkår for majoritetseleverne, der har dansk som modersmål; de skal ifølge curriculum lære fremmedsprog – engelsk, tysk, fransk – *i tillæg* til deres dansksproglige færdigheder, en såkaldt additiv tilgang, mens elever, der taler de forskellige minoritetsmodersmål, forventes at lære dansk *i stedet* for deres modersmål, en såkaldt subtraktiv tilgang. De to forskellige tilgange er baseret på to forskellige syn på sprog, kultur og læring, hvor det sidstnævnte sprogsyn kan negligere social retfærdighed. De to kendte amerikanske uddannelsesforskere Virginia P. Collier og Wayne P. Thomas' studier gennem 32 år af tosproget undervisning viser, at en additiv tilgang til sproglæring er fremmende for læringsresultater i modsætning til en subtraktiv, og deres studier viser også, at additiv tilgang kan give majoritets- og minoritetselever lige muligheder for at opnå succes i uddannelserne (Collier & Thomas 2017, s. 7).

Dette materiale er ophavsretsligt beskyttet og må ikke videregives.

Eksempler på uret finder vi også, når skiftende regeringer sætter ambitiøse mål, målt i procent, for unge, der skal afslutte ungdomsuddannelser, fx 95 procent (Regeringen 2011, s. 8), mens nyankomne, herunder unge så hurtigt som muligt skal ud på arbejdsmarkedet som ufaglært arbejdskraft, fx som formanden for Socialdemokratiet, Mette Frederiksen (2015-), formulerer det: "Vi mener at alle skal arbejde fra dag 1." (Frederiksen 2016).

Man kan ikke forvente, at uret fremtræder som et eksplicit mål. Uret er noget, man analyserer sig frem til, og optræder derfor som et skjult curriculum eller nul curriculum, der ofte vil vise sig ved at ville tilpasse individer eller grupper til den bestående samfundsorden eller ved at formene dem adgang til ressourcer, fx flersproget kompetence, gennem uddannelsestilbud. Centralt er, at lige så snart et curriculært dokument er skrevet, gør det noget ved "noget" eller "nogen". Dette "noget" er centralt i mine analyser for at belyse, hvilke handlinger curriculære dokumenter kan lede frem til.

Mit fokus har været rettet mod forholdet mellem sproglig og kulturel mangfoldighed i samfundet og mod de curriculære rammer. Jeg har set på, hvilke betydningsdannelser der i de forskellige dokumenter konstrueres om retten til at lære sprog og kultur. Modersmål, andetsprog og fremmedsprog er centrale begreber, der ikke er entydige. For at forstå begreberne som flertydige i forskellige kontekster og situationer må man analysere sig frem til deres betydninger. Man kan slå ord op i ordbøger og hente forklaringer der, men hensigten med mine analyser har været at gå ud over ordforklaringer og analysere ordene som begreber i de kontekster og i de situationer, hvori de forekommer. Kort sagt, for at kunne sige noget om uddannelsespolitik i mangesprogede og flerkulturelle samfund som det danske må man se på, hvordan sprog relaterer sig til hinanden gennem forrang og negligering. Så en vægtig del af min analyse har været at finde frem til, hvordan sprog begrebsliggøres som modersmål, andetsprog, fremmedsprog eller blot som sproget – med hvilke formål; rettet mod hvem og af hvem; hvornår og i hvilken anledning. I overensstemmelse med folkeskoleloven bruger jeg benævnelsen tosprogede, når

← INDHOLD

Dette materiale er ophavsretsligt beskyttet og må ikke videregives.

jeg refererer til sproglige minoriteter, hvad enten de er børn, unge eller voksne. Da begrebet tosprogede blev indført i folkeskoleloven i midten af 1990'erne, blev det begrundet med individers brug og behov for to eller flere sprog i deres livsverden. Det er stadig en aktuel begrundelse fra valg af begrebet. Men i uddannelsespolitiske dokumenter tildeles de forskellige identiteter, som når de voksne omtales med en rig variation af benævnelser, såsom "indvandrere", "udlændinge", "tilflyttere", "kursister", "grænsependlere", "flygtninge", "ikke-vestlige", "muslimer" og "asylsøgere". I enkelte tilfælde refererer jeg til denne gruppe som "nyankomne" for at betone, at de er nye medborgere i Danmark eller prøver at opnå asyl, men sædvanligvis bruger jeg betegnelsen tosprogede, medmindre jeg citerer fra dokumenter.

Uddannelsesinstitutioner tjener samfundets magthavere. I alle verdens samfund nedfælder magthavere bestemmelser om, hvordan de ønsker at danne og uddanne deres borgere. Jeg har undersøgt danske curriculære dokumenter i forskellige kontekster og situationer for dermed at sætte fokus på mål for uddannelser, indhold i uddannelser og organisering af uddannelser. Curriculære dokumenter består af genrer, som fx lovtekster, bekendtgørelser, organisatoriske og pædagogiske vejledninger samt eventuelle følgetekster. Selv om disse genrer har det til fælles at have Undervisningsministeriet som afsender, er deres hierarkiske status forskellig, blandt andet afhængig af modtagernes autoritære status.

Mit teoretiske grundlag er min viden om sprogpædagogik, sprogtilegnelse, flersprogethed og flerkulturalitet i uddannelserne, herunder tosprogede børn, unge og voksnes muligheder for at blive undervist i og på deres modersmål eller andre sprog, de kender, foruden at blive undervist i og på dansk. I et interkulturelt perspektiv forpligter det til fokus på rettigheder, ligestilling og demokrati.

I min ph.d.-afhandling analyserede jeg curriculære dokumenter for folkeskolens undervisning af tosprogede elever i et udviklingsperspektiv (Kristjánsdóttir 2006). Jeg analyserede love, bekendtgørel-

← INDHOLD

Dette materiale er ophavsretsligt beskyttet og må ikke videregives.

ser, vejledninger og diverse følgetekster, der blev udstedt af Undervisningsministeriet – fra de første dokumenter, der blev vedtaget i 1970'erne, og frem til midten af 00'erne. Jeg analyserede mig frem til forskelle i sprog-, lærings- og samfundssyn i de forskellige dokumenter og til, hvordan politisk retorik transformeres til vilkår for pædagogisk praksis. Som postdoc i årene 2009 til 2011 deltog jeg i forskningsprojektet "Dannelse og kulturarv i globaliserede samfund" (Haas, Holmen, Horst & Kristjánsdóttir (2011)), hvor jeg også rettede mit fokus mod sprog- og uddannelsespolitik i curriculære dokumenter (Kristjánsdóttir 2011). Med udgangspunkt i mine analyseresultater fra ph.d.-afhandlingen, det videre forskningsarbejde og mine erfaringer som debattør og underviser er min overordnede formidlings- og forskningsinteresse fortsat rettet mod at belyse, hvordan og hvorledes tilegnelsen af dansk sprog og kultur synes at være forbundet med nationale interesser og dermed et etnocentrisk krav om danskhed og danisering. I dette lys præsenterer jeg mine analyser af udvalgte curriculære dokumenter om uddannelse af sproglige minoriteter under titlen: *Uddannelsespolitik i nationalismens tegn.* Bogen består af seks kapitler og et efterskrift:

1. I "Curriculum i et autoetnografisk perspektiv" gør jeg rede for min position og mine erfaringer med dansk sprog, kultur og samfund i forskellige institutionelle sammenhænge over en cirka 40-årig periode. Som forsker står jeg ikke et neutralt sted. Jeg er farvet af, hvordan det danske samfund i curriculære foreskrivende bestemmelser har håndteret sproglig og kulturel diversitet til fordel for etsprogethed og monokulturalitet, og hvilken betydning det har haft for pædagogisk praksis. Jeg har også dokumenteret, at der er en loyalitet over for etsprogethed og monokulturalitet blandt embedsmænd i statsapparatet og i organisationerne – selv i situationer, hvor politikere åbner for at tilgodese diversitet i curriculære dokumenter.
2. I "Curriculum som uddannelsespolitisk dokument" gør jeg rede for min metode, som er dokumentanalyse. Metoden er kvalitativ ligesom den autoetnografiske metode. Dokumentanalyse har som

← INDHOLD

Dette materiale er ophavsretsligt beskyttet og må ikke videregives.

præmis, at den "fastfryser" dokumenter til at være fikseret i tid og sted som objektiveret social virkelighed. Jeg viser i kapitlet, hvordan min analytiske tilgang til dokumenterne er kritisk diskursanalytisk, inspireret af den engelske sociolingvist Norman Fairclough og en række andre diskursanalytikere.

3. I "Curriculum som tekst" er fokus på tekstlige funktioner. Jeg tager udgangspunkt i det funktionelle sprogsyn, inspireret af den engelsk-australske sociolingvist M.A.K. Halliday. I de svenske sociolingvister Hellspong og Ledins bog *Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys* (1997) gives der bud på, hvordan analyser af et funktionelt sprog kan operationaliseres. Den har jeg brugt som vejviser igennem mine tekstanalyser. Dels uddyber jeg deres og Hallidays tre tekstfunktioner, dels lægger jeg de tre tekstfunktioner ned over udvalgte lovparagraffer for derved at belyse, hvordan lingvistiske træk i en tekst konstruerer en diskurs. I kapitlet giver jeg eksempler på, hvad analytikeren kan tage fat på, når denne udfører tekstanalyser i praksis.
4. "Curriculum som diskursiv praksis" koncentrerer sig om det midterste niveau i Faircloughs tredimensionelle model, der er diskursiv praksis, hvor fokus er på afsender, modtager, produktionsforhold i tid og sted og tekstkonsumption med henblik på fortolkning af sprogbrug (Fairclough 1992, s. 73). Mit materiale er curriculære dokumenter, der er produceret med bestemte uddannelsespolitiske formål for øje; det retoriske ophav er politikere, mens ministerielle embedsmænd og fagpersoner er de aktive skribenter. Alle aktører agerer inden for specifikke sociologiske felter i uddannelsessystemet, der er af interesse for handlesammenhæng.
5. "Curriculum som social praksis" minder om, at curriculære dokumenter er en form for social praksis, der har indflydelse på tosprogede børn, unge og voksnes handlemuligheder og fremtidsperspektiver i en bred samfundsmæssig kontekst. Kritisk læsning af dokumenterne giver derfor mening med hensyn til at belyse magt og relationelle forhold mellem centrale aktører. Kapitlet sætter fokus på, hvordan forbindelsen mellem tekster

Dette materiale er ophavsretsligt beskyttet og må ikke videregives.

og samfund medieres af sprogbrug om sprog- og uddannelsespolitik, der kan karakteriseres ved at reproducere etsprogethed og monokulturalitet.

6. I det afsluttende kapitel "Curriculum som assimilation" dokumenteres konsekvenserne af den etsprogede og monokulturelle uddannelsespolitik. Assimilationspolitik fornægter flerkulturelle uddannelsespolitiske løsninger. En af de mest markante konsekvenser af assimilationspolitik på uddannelsesområdet er fraværet af uddannelseskrav til det professionelle personale, som tosprogede børn og unge møder i uddannelsessystemet. Dette gælder delvist også for voksne. Fravær af uddannelseskrav sløres ved at italesætte børn, unge og voksne som udsatte marginaliserede grupper, der vanskeligt lader sig integrere i dansk sprog- og kulturfællesskab.

Alle kapitler indeholder analyseeksempler på konkrete, udvalgte curriculære dokumenter, der er forfattet til forskellige målgrupper for uddannelsesindsatsen: primært møntet på elever i folkeskolen, men sekundært også på tosprogede småbørn og voksne udlændinge, der af mere eller mindre fri vilje vælger at bosætte sig i Danmark. Tosprogede unge spiller en perifer rolle i curriculære dokumenter.

Endelig er bogen forsynet med et efterskrift, et folkeeventyr, hvis problematik og omdrejningspunkt skal minde om vedvarende diskussioner om, hvorvidt curriculum skal rette sig efter ændrede samfundsforhold, eller hvorvidt børn, unge og voksne i uddannelsessystemet skal tilpasse sig samfundsbevarende, curriculære bestemmelser på trods af ændrede samfundsforhold.

Primære og sekundære læsere

Primært har jeg to grupper af læsere i tankerne, dels universitetsstuderende, dels lærerstuderende og færdiguddannede lærere. På Københavns Universitet, Syddansk Universitet og DPU, Aarhus Universitet udbydes der i skrivende stund uddannelse i dansk som

Dette materiale er ophavsretsligt beskyttet og må ikke videregives.